

ЛІНГВІСТИЧНІ ТА ПСИХОЛОГО-ОСВІТНІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОЇ І ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 340.01/06

DOI: 10.31733/2078-3566-2023-2-371-376

**Вікторія
ПАЛЬЧЕНКОВА[©]**

доктор юридичних наук,
професор

(Національний університет
«Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна)

**Олена
РЯБЧИНСЬКА[©]**

доктор юридичних наук,
професор

(Класичний приватний
університет,
м. Запоріжжя, Україна)

**Ірина
ЧЕРНОВА[©]**

кандидат філологічних
наук, доцент

(Національний університет
«Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ З ПРАВА

Наголошується на проблемах мовної підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право». Констатовано, що мовна компетентність тісно пов'язана з громадянською й має безпосереднє відношення до фахівців у сфері права. Проаналізовано ключові аспекти мовної компетентності докторів філософії з права. Наголошено на необхідності приведення її у відповідність із глобальною шкалою Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, що дорівнюватиме професійному рівню С1 або вільному володінню С2.

Ключові слова : доктор філософії з права, мовна компетентність, освітня програма.

Постановка проблеми. Попри систематичну та копітку роботу вітчизняної наукової спільноти щодо продукування стандартів вищої освіти за різними рівнями та галузями знань на сьогодні в Україні немає затвердженого стандарту вищої освіти з підготовки докторів філософії з права, а отже, програмні результати навчання повинні відповідати вимогам Національної рамки кваліфікацій (далі – НРК) [10], за якою ступінь доктора філософії відповідає восьмому рівню НРК та третьому циклу вищої освіти Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти. Формулюючи змістовну складову комунікації в описі кваліфікаційних рівнів, НРК виокремлює таке: 1) вільне спілкування з питань, що стосуються сфери наукових та експертних знань, із колегами,

© В. Пальченкова, 2023
ORCID iD : <https://orcid.org/0000-0001-6211-3025>
palvik1900@gmail.com

© О. Рябчинська, 2023
ORCID iD : <https://orcid.org/0000-0002-9012-3332>
ryabchinskaya.olena@gmail.com

© І. Чернова, 2023
ORCID iD : <https://orcid.org/0000-0002-2086-2586>
filol68@ukr.net

широкою науковою спільнотою, суспільством у цілому та 2) використання академічної української та іноземної мов у професійній діяльності та дослідженнях.

Вимоги НРК щодо необхідного рівня комунікації мають бути забезпечені в освітній програмі (далі – ОП) низкою результатів навчання, як-от: здатність до вільної презентації та обговорення з фахівцями і нефахівцями результатів досліджень, наукових та прикладних проблем права *державною та іноземною мовами*, оприлюднення результатів досліджень у наукових публікаціях у провідних наукових виданнях. Отже, відсутність стандарту третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» дозволяє реалізувати принцип академічної автономії вузів у питанні формування мовної компетентності в повному обсязі.

Аналіз окремих аспектів проблематики формування мовної компетентності докторів з філософії права, здійснений авторами в одній із попередніх публікацій [6], розширено в межах цієї статті за рахунок акцентування на важливості орієнтації мовної підготовки докторів з філософії права на вимоги Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти.

Метою статті є конкретизація програмних вимог до результатів підготовки докторів філософії з права стосовно мовної компетентності з ціллю удосконалення культури мовлення юристів-науковців.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Аналіз наукових публікацій дозволяє констатувати, що проблемі підвищення рівня культури мови приділяється значна увага в сучасних наукових дослідженнях. Загалом можна виділити такі напрями та форми вивчення цього питання: загальні праці, присвячені сутності культури наукової мови, дослідження, присвячені різноманітним аспектам лінгвістичної компетентності, статті фахівців про особливості мовної компетентності різних спеціальностей та рівнів вищої освіти, починаючи з першого (бакалаврського) й завершуючи третім (освітньо-науковим) рівнем (С. Саяпіна, Н. Гарань, І. Олійник). Останнім часом у науковій юридичній періодиці опубліковані статті, в яких доводиться важливість формування мовної компетентності юриста (С. Шестакова). Проте розширення функцій державної мови, зростання її значення в житті суспільства з метою творення україномовного середовища зумовлює підвищення вимог до удосконалення ефективності мовної підготовки юристів-науковців, здобувачів ступеня PhD, що робить тему актуальною.

Вклад основного матеріалу. Основними завданнями комунікативної підготовки є: 1) пошуково-аналітична діяльність із систематизацією сучасної академічної та фахової інформації, а також продукування академічних текстів; 2) удосконалення навичок написання наукових текстів різних жанрів; 3) представлення в різних формах та з дотриманням академічних вимог результатів власного наукового пошуку.

Поділяючи позицію, згідно з якою «в гуманітарній складовій підготовки здобувачів наукового ступеня доктора філософії мовна компетентність формується глибинними знаннями норм літературної мови на всіх її рівнях: лексичному, граматичному, стилістичному, орфографічному, пунктуаційному, умінням грамотно застосувати в професійному спілкуванні вимоги наукового стилю» [7, с. 91], зазначимо, що продовження формування мовної компетентності, розпочатої в межах освітніх рівнів бакалавра, спеціаліста чи магістра, на вищому рівні має бути невід’ємною складовою комунікативного компонента освітньої програми докторів філософії зі спеціальності 081 «Право», адже саме ця компетентність має визначальне значення в процесі науково-дослідної роботи та представлення її результатів як державною, так і іноземною мовами. Зарубіжна академічна практика спирається на шкільні навички оформлення власних думок у вигляді тези, поглиблені ґрунтовним критичним опрацюванням літератури та досвідом написання есе, рефератів, курсових та дипломних робіт бакалаврської чи магістерської програми.

Починаючи з виходу праці «Мова й мислення» (1972) Н. Хомського в науці представлено чимало тлумачень поняття мовної компетентності. Здебільшого мовно-комунікативну компетентність розуміють як здатність послуговуватися нормами української літературної мови у сфері наукової та професійної діяльності, належний рівень комунікативних навичок, уміння аналізувати власне й чуже висловлювання, знання професійного дискурсу, ціннісне ставлення до мови тощо [3, с. 82]. Наприклад, «мовна компетенція, тобто засвоєння лексичних, фонетичних, граматичних та орфографічних норм, є базовою у структурі комунікативної компетенції... потребує

системної, копіткої роботи з формування аналітичних, творчих та практичних навичок... є складником професійної підготовки» [2, с. 39]. Розглядаючи ключові поняття формування мовної компетентності, М. Білогорка та Т. Мороз наголошують, що «мовна компетентність – це система вироблених і засвоєних у процесі мовленнєвої діяльності мовознавчих правил, достатніх для адекватного сприйняття буттєвих явищ суб'єктами мовлення, мовленнєва компетентність полягає у сформованості вмінь і навичок користування мовною компетентністю в усній чи писемній формі, у конкретних мовленнєвих ситуаціях і з конкретною метою» [1, с. 224]. Близьке розуміння сутності мовної компетенції зустрічаємо і в інших джерелах [5, с. 54]. Проте подекуди трапляється певна розмитість понять, зокрема: відсутність розрізнення мовної та мовленнєвої компетенцій, ототожнення мовної та комунікативної компетенцій тощо. Це зумовлене, передусім, поліаспектністю явища. До того ж не варто забувати, що мовна компетентність є не лише метою, а й обов'язковою умовою опанування знаннями на всіх освітніх рівнях. Врешті-решт мовна компетенція тісно пов'язана з громадянською, що має безпосереднє відношення до фахівців у сфері права.

У Законі України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» зазначено, що українська мова є визначальним чинником і головною ознакою ідентичності української нації [8]. Підтримка української мови здійснюється шляхом сприяння, зокрема: володінню українською мовою громадянами України; застосуванню української мови відповідно до вимог українського правопису та інших стандартів державної мови; вживанню замість іншомовних українських слів, словосполучень і термінів у разі, якщо в українській мові існують рівнозначні відповідники, та підвищенню рівня обізнаності громадян про них; запобіганню вульгаризації української мови та змішуванню її з іншими мовами; вивченню української мови в Україні тощо. Обов'язок володіти державною мовою у сфері освіти і науки покладено, зокрема, на керівників закладів освіти всіх форм власності та педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників, крім іноземців чи осіб без громадянства, які запрошені до закладів освіти та/або наукових установ і працюють на тимчасовій основі як наукові, педагогічні, науково-педагогічні працівники або викладачі іноземної мови (ст. 9). Відповідно заклади освіти, зокрема професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, забезпечують обов'язкове вивчення державної мови в обсязі, що дає змогу провадити професійну діяльність у вибраній галузі з використанням державної мови.

Стаття 22 цього Закону визначає засади використання державної мови у сфері науки, зокрема: у наукових публікаціях; під час підготовки та публічного захисту дисертації; під час проведення публічних наукових заходів (наукових конференцій, круглих столів, симпозіумів, семінарів, наукових шкіл тощо).

У зв'язку з цим актуалізується проблема визначення підходів розробників ОП до вибору навчальних дисциплін, спрямованих на забезпечення формування мовної компетентності належного рівня як складової комунікативного компонента освітньої програми докторів філософії зі спеціальності 081 «Право».

Аналіз 50 навчальних планів 27 ЗВО, що здійснюють підготовку докторів філософії за напрямом 081 «Право», розміщених у вільному доступі на сайтах цих закладів, надав змогу виявити такі тенденції.

Передбачаючи в ОП у тій чи іншій трактовці такий програмний результат навчання, як здатність до вільної презентації та обговорення з фахівцями і нефахівцями результатів досліджень, наукових та прикладних проблем права державною та іноземною мовами, оприлюднення результатів досліджень у наукових публікаціях у провідних наукових виданнях, більшість ЗВО до циклу загальної підготовки включають вивчення саме іноземної (здебільшого англійської) мови. Відповідні дисципліни мають різні варіації назв, як-от: «Іноземна мова за фаховим (професійним) спрямуванням»; «Професійна (ділова) іноземна мова»; «Академічне письмо та спілкування іноземною мовою»; «Академічне письмо та риторика іншомовного спілкування»; «Іноземна мова в науковій сфері»; «Продвинутий англійський для наукового спілкування» тощо.

Окрім вищі надають можливість здобувачам розширити знання іноземних мов і додатково пропонують дисципліни на вибір, наприклад, «Корективний курс англійської мови» або «Редагування наукових текстів англійською мовою» (НУ «Києво-Могилянська академія»); «Ділова іноземна мова» (НУ «Львівська політехніка»).

Рідше до навчального плану вносять дисципліни, спрямовані на набуття мовних

компетентностей не лише іноземною, а й українською мовою, як-от: «Українська наукова мова» (у циклі загальної підготовки) (Національна академія внутрішніх прав); «Українська наукова мова» (вибіркова дисципліна) (Київський національний університет ім. Тараса Шевченка); «Презентація результатів наукових досліджень та управління науковими проєктами українською науковою мовою» (у циклі спеціальної підготовки) (Дніпровська політехніка); «Науковий дискурс української мови» (Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського).

В ОП низки ЗВО в циклі загальної підготовки передбачені такі дисципліни, як: «Комунікації у науковому середовищі»; «Академічне мовлення»; «Культура наукової мови»; «Основи академічного письма», «Мова і термінологія наукового дослідження», «Мовна компетентність науковця-юриста» тощо, – метою вивчення яких визначено формування вміння створювати наукові тексти з якнайбільшою комунікативною доцільністю відповідно до норм української літературної мови та презентувати результати наукового дослідження в усній і письмовій формах (НУ «Києво-Могилянська академія»), становлення наукового стилю сучасної української мови (Львівський національний університет імені Івана Франка), вивчення українськомовного академічного письма як різновиду наукового (академічного) спілкування (Криворізький державний педагогічний університет); поглиблення мовної компетентності здобувачів про науковий стиль української мови та його різновиди (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого) тощо.

Вважаємо слушним підхід тих ЗВО, що дотримуються розумного балансу у формуванні комунікативної мовної компетентності при підготовці докторів філософії, а не роблять акцент виключно на вивченні іноземної мови. Адже комунікативна компетентність правника-практика і науковця є життєво важливою навичкою, бо передбачає спроможність конструктивно спілкуватися із членами професійної спільноти.

Загалом можна виділити такі ключові аспекти мовної компетентності докторів філософії з права:

– вміння чітко формулювати власні думки, зрозуміло і дохідливо презентувати власні ідеї (потрібне з огляду на запит на здатність переконливо обстоювати свою позицію та належним чином аргументувати її);

– здатність сприймати позицію опонентів чи інших учасників професійного діалогу. Без чіткого розуміння неможливо приймати зважені та конструктивні рішення;

– володіння навичками ведення різного роду дискусій, перемовин задля досягнення компромісів чи підведення спільного знаменника зусиллями учасників;

– надзвичайно важливою є здатність пояснювати, розтлумачувати складні правові питання;

– документальне оформлення власної науково-дослідницької роботи вимагає від автора дотримання норм української літературної мови, володіння науковим апаратом, логічного викладу інформації.

Сукупність зазначених аспектів за глобальною шкалою Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти [4, с. 46] відповідатиме професійному рівню C1 або вільному володінню C2 – досвідчений користувач (автономний чи компетентний).

Ураховуючи нормативно-правові вимоги щодо забезпечення функціонування української мови як державної в Україні, розробники ОП мають створювати рівні умови для формування здатностей використання академічної української та іноземної мов у професійній діяльності й дослідженнях, для проведення вільної презентації та обговорення з фахівцями і нефахівцями результатів досліджень, наукових та прикладних проблем права державною й іноземною мовами, як це передбачено НРК. Ще на етапі вступу до аспірантури здобувач має продемонструвати належний рівень знання не лише іноземної мови, котрий вдосконалюватиме протягом навчання в аспірантурі, а й української мови, з такою самою перспективою його вдосконалення, що має бути реалізовано за допомогою обов'язкових освітніх компонент.

Вважаємо, що при підготовці майбутніх докторів філософії до провадження професійної діяльності в обраній галузі перспективним є запит при розробленні національного стандарту вищої освіти з підготовки докторів філософії з права вирішити питання формування мовної компетентності, рівня використання академічної української та іноземної мов у професійній діяльності й дослідженнях, максимально наближеного до утверджених нормативно стандартів C1 та C2 щодо володіння державною мовою з відповідними критеріями оцінювання.

Список використаних джерел

1. Білогорка М., Мороз Т. Шляхи формування мовної компетентності особистості: науково-методичний підхід. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 11. 2015. С. 222–228.
2. Бойко Л. П., Чернова І. В. Формування мовної компетенції в контексті професійної підготовки в ЗВО. *Philological sciences, intercultural communication and translation studies: an experience and challenges : conference proceedings (April 23–24, 2021)*. Czestochowa : «Baltija Publishing». 2021. Vol. 2. P. 39–41.
3. Гриджук О. Є. Теоретико-методичні засади формування мовнокомунікативної компетентності майбутніх фахівців лісотехнічних спеціальностей : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Херсон : Херсонський державний університет, 2018. 863 с.
4. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання ; наук. ред. укр. вид. д-р пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
5. Колодій Н. Сутність професійної мовленнєвої компетенції бакалаврів соціальної роботи. *Освітні обрії*. 2018. № 2(47). С. 53–56.
6. Пальченкова В. М., Рябчинська О. П. До питання про формування мовної компетентності докторів філософії з права. *Модернізація підходів до підготовки наукових кадрів у галузі права : матеріали всеукр. наук.-педагогічного підвищення кваліфікації*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 82–86.
7. Пивоваров В. М. Формування мовних компетентностей у гуманітарній складовій підготовки здобувачів наукового ступеня доктора філософії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологія*. 2018. Вип. 1(69). Ч. 2, березень. С. 87–91.
8. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.
9. Про затвердження класифікації рівнів володіння державною мовою та вимог до них : рішення Національної комісії зі стандартів державної мови від 24.06.2021 № 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-21#n17>.
10. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : постанова Кабінету Міністрів від 23.11.2011 № 1341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text>.

Надійшла до редакції 25.04.2023

References

1. Bilohorka, M., Moroz, T. (2015) Shliakhy formuvannia movnoi kompetentnosti osobystosti: naukovo-metodychnyi pidkhid [Ways of forming personal language competence: a scientific and methodological approach]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Issue 11. pp. 222–228. [in Ukr.].
2. Boiko, L. P., Chernova, I. V. (2021) Formuvannia movnoi kompetentsii v konteksti profesiinoi pidhotovky v ZVO [Formation of language competence in the context of professional training in higher education institutions]. *Philological sciences, intercultural communication and translation studies: an experience and challenges : conference proceedings (April 23–24, 2021)*. Czestochowa : «Baltija Publishing». Vol. 2. pp. 39–41. [in Ukr.].
3. Hrydzhuk, O. Ye. (2018) Teoretyko-metodychni zasady formuvannia movnokomunikatyvnoi kompetentnosti maibutnykh fakhivtsiv lisotekhnichnykh spetsialnostei [Theoretical and methodological bases of formation of linguistic and communicative competence of future specialists in forestry engineering] : dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.02. Kherson : Khersonskyy derzhavnyi universytet, 2018. 863 p. [in Ukr.].
4. Zahalnoievropeyski Rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia [Common European Framework of reference for languages: learning, teaching, assessment] ; nauk. red. ukr. vyd. d-r ped. nauk, prof. S. Yu. Nikolaieva. Kyiv : Lenvit, 2003. 273 p. [in Ukr.].
5. Kolodii, N. (2018) Sutnist profesiinoi movlennievoi kompetentsii bakalavriv sotsialnoi roboty [The essence of professional language competence of bachelors of social work]. *Osvitni obrii*. № 2(47). pp. 53–56. [in Ukr.].
6. Palchenkova, V. M., Riabchynska, O. P. (2023) Do pytannia pro formuvannia movnoi kompetentnosti doktoriv filosofii z prava [On the formation of language competence of doctors of philosophy in law]. *Modernizatsiia pidkhodiv do pidhotovky naukovykh kadriv u haluzi prava : materialy vseukr. nauk.-pedagogichnoho pidvyshchennia kvalifikatsii*. Odessa : Vydavnychiy dim «Helvetyka». pp. 82–86. [in Ukr.].
7. Pyvovarov, V. M. (2018) Formuvannia movnykh kompetentnostei u humanitarnii skladovii pidhotovky zdobuvachiv naukovoho stupenia doktora filosofii [Formation of language competencies within the humanitarian component of PhD students' training]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii : Filolohiia*. Issue 1(69). P. 2, berezen. pp. 87–91. [in Ukr.].
8. Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi [On protecting the functioning of the Ukrainian language as the state language] : Zakon Ukrainy vid 25.04.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>. [in Ukr.].
9. Pro zatverdzhennia klasyfikatsii rivniv volodinnia derzhavnoiu movoiu ta vymoh do nykh [On approval of the classification of levels of proficiency in the state language and requirements for them] : rishennia Natsionalnoi komisii zi standartiv derzhavnoi movy vid 24.06.2021 № 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-21#n17>. [in Ukr.].

10. Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ramky kvalifikatsii [On approval of the National Qualifications Framework] : postanova Kabinetu Ministriv vid 23.11.2011 № 1341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text>. [in Ukr.].

ABSTRACT

Viktoriia Palchenkova, Olena Riabchynska, Iryna Chernova. Topical issues of formation the language competence of doctors of philosophy in law. The research focuses on the language training problems of doctoral students for the third (educational and scientific) level of higher education in the specialty 081 Law. The absence of an approved higher education standard for the preparation of doctors of philosophy in law requires alignment of the program learning outcomes with the requirements of the National Qualifications Framework of Ukraine.

It is stated that language competence is closely related to civic competence, which is directly related to legal professionals. The expansion of the state language functions, the growth of its importance in society with a view to creating a Ukrainian-speaking environment, leads to increased requirements for improving the language training effectiveness for law scholars and PhD students.

The language competence key aspects of doctors of philosophy in law are analyzed. It is determined that the approach of those higher education institutions which maintain a reasonable balance in the formation of communicative language competence in the training of doctors of philosophy, and do not focus exclusively on learning a foreign language, is correct. After all, the communicative competence of a law practitioner and scholar is a vital skill, since it implies the ability to communicate constructively with professional community members.

It is emphasized that when preparing future doctors of philosophy for professional activities in the chosen field, it is promising to request that when developing a higher education national standard for the doctors of philosophy in law training, the following issues should be addressed: formation of language competence and the level of academic Ukrainian and foreign languages use in professional activities and research; these skills should be as close as possible to the normatively approved C1 and C2 standards for proficiency in the state language with the relevant assessment criteria.

Keywords: *doctor of philosophy in law, language competence, educational program.*

УДК 342.95

DOI: 10.31733/2078-3566-2023-2-376-381

**Дмитро
КАЗНАЧЕСВ**[©]
кандидат
юридичних наук,
доцент

**Олена
ЛОПАСВА**[©]
викладач

*(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ КРИЗЬ ПРИЗМУ НЕОБХІДНОСТІ ЯКІСНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Розглянуто правові аспекти діяльності Національної поліції в умовах воєнного стану. Також порушується проблема професійної підготовки майбутніх поліцейських у закладах вищої освіти МВС України, що є невід'ємною складовою формування у здобувачів комплексу знань, умінь та практичних навичок щодо майбутньої професійної діяльності, котрі стануть у пригоді у

© Д. Казначесв, 2023
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5193-7176>
kaznacheevdg71@gmail.com

© О. Лопасва, 2023
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1132-9357>
k_tsp@dduvs.in.ua